

måtte nogen tage mod almisse, thi enhver skulle tjene sin føde ved legemligt arbejde. Enfoldigt og roligt skulle munkenes liv føres under bøn og arbejde, der skulle afløse hinanden med streng regelmæssighed.

Samtlige munke skulle til visse tider møde for at deltage i bønner og salmesangen. Først skulle de læse Pater noster og Ave Maria, dernæst læstes eller messedes stykker af dertil indrettede brevier, der indeholdt afsnit af bibelen og kirkefædrenes skrifter samt helgenhistorier, bønner og hymner.

Udenfor bede- og spisetimerne skulle cisterciencermunkene bruge dagens timer til nyttigt arbejde i have og på mark, idet de selv skulle sørge for ejendommens drift, uden at de derfor måtte blive bønder eller hyrder.

Da de ikke måtte tage mod tiende eller landgilde af det under klostret liggende jordegods, måtte de drage udbytte af deres liggende ejendomme på anden måde. — Munkene måtte nemlig ikke på grund af disse ejendommers drift forsømme de påbudte bedetimer i klosterkirken. Derfor havde de lov til at knytte folk til klostrene som lægbrødre. Disse lægbrødre kunne foruden dyrkingen af klostrets fjerne ejendomme også påtage sig arbejde ved forskellige håndværk.

Munkene af cistercienserordenen skulle i deres levemåde vise den største tarvelighed; de måtte ikke spise kød, og vin måtte de ikke drikke uden i sygdomstilfælde. Klostrene blev derfor lagt på steder, hvor der var adgang til fiskeri. Ude ved Skærum havde Tvis kloster en laksegård, der måtte have været meget indbringende til tider.

Foruden fiskeriet var det nødvendigt for munkene at dyrke havesager i stor stil som fødemiddel.

På ældre klosterbilleder indtager urtegården en fremtrædende plads, og her ved Tvis kloster nævnes endnu abildgården syd for den lille års udløb i Storåen.

Mange forskellige urter dyrkede munkene til fødemidler og lægedom. I det 15. århundrede dyrkedes æbler, pærer, kirsebær og valnødder i klosterhaven tilligemed grønne ærter, salat og forskellige andre grøntsager.

Enhver, der ville optages som munk i klosteret, måtte aflægge løfte om lydhed, kyskhed og fattigdom. Det sidste af disse tre klosterløfter forklæres på den måde, at klostrene vel måtte eje så meget gods, at munkene kunne leve deraf — og alt skulle være fælles. Brud på disse klosterløfter kunne medføre dødsstraf; men

V

TRÆK FRA TVIS SOGN

Tvis kloster. — Lidt historie.

Lærer Storgaard Pedersen har i „Hardsyssels årbog“ i 9. bind 1915 givet en meget interessant skildring af Tvis klostres historie. Herunder „Kulturbilleder fra vestjydske egne“ bliver der ikke plads til en gentagelse, men et ganske kort uddrag vil sikkert have interesse:

„Først i det 12. århundrede var der kun ringe tilgang til klostret i Citeaux; men fremgangen skete med raske skridt, efter at den navnkundige grev Bernhard af Chatillon kom hertil med 30 af sine staldbrødre. — Blandt de klostre, som stammer herfra, fik Clarirvauz en særlig navnkundighed, da grev Bernhard i 1115 blev dets forstander.

Denne grev Bernhard var en af sin tids mærkeligste mænd. Han ejede en brændende nidkærhed for kirkens fremgang. Han besad en meget stor veltalenhed, og tillige virkede han som en af sin tidsalders ypperligste skribenter. Han fik da stor indflydelse på mange af kirkens bedste mænd. Ærkebiskop Eskild i Lund stod i venskabsforhold til ham og glædede sig over Cistercienserordenens fortrinlige virksomhed, som han fik overført på dansk grund, da han i 1144 grundlagde Herisvad kloster i Skåne og få år senere Esum i Nordsjælland.

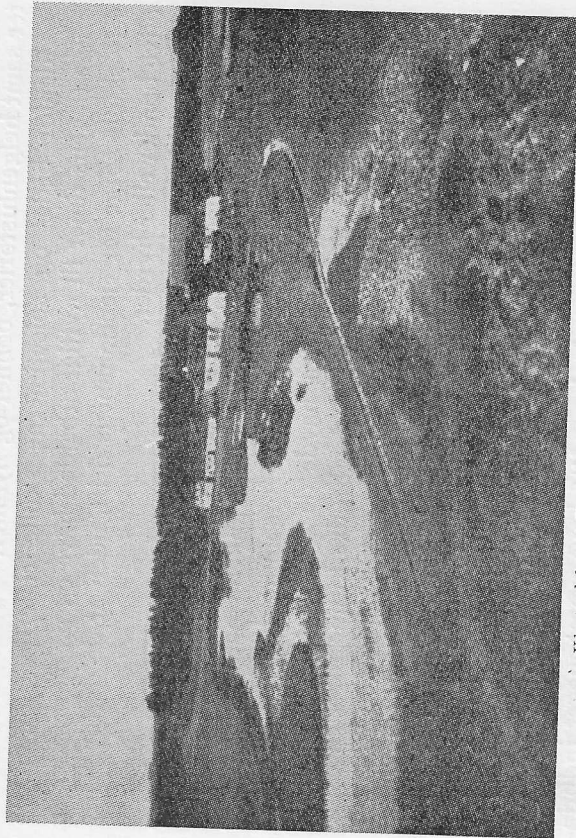
Herisvad blev, som førnævnte fundats udviser, moderkloster til Tvis, der i de følgende århundreder også fandt støtte derfra. Man ser således, at da Tvis kloster 1434 trængte til at få gavebrevene oversat på dansk, mødte abbed Magnus fra Herisvad her for at være vidne til, at oversættelsen skete på bedste måde.

De ordenesregler, der fastsattes i Bernhards tid, var meget strenge. Fattigdommen skulle gennemføres til det yderste for ordenens munke. Klostrene måtte som stiftelser have ejendom; men ingen klostergiven mand måtte kalde noget for sit eget; heller ikke

senere under klostertugtens forfald kunne det sones med store bødestrafte.

TVIS KLOSTER GRUNDLÆGGES

I den brede storådal 3—4 km øst for Holstebro, hvor åen har tilløb fra en mindre å, der kommer gennem Tvis sogn fra syd, var der gode betingelser for at bygge et kloster.

»Klosterdalen« i Tvis med Klosterkirken i baggrunden

Her byggede munkene klosteret. De brændte selv stenene. Nogle få hundrede alen sydøst for klosteret findes der tydelige spor af teglovne.

Den nordlige fløj af klosteret blev efter ordenens sædvane indviet til kirke. Og da munkene her ikke måtte øve præstelig virksomhed af nogen art, var det nødvendigt at have en præsteviet mand ved klosteret. Måske har sognepræsten i Tvis en tid tillige været præst ved klosteret. Men ret længe har det næppe været, inden klosteret selv fik sin præst, og samtidig har de vel så fået lov til at bruge stenene fra kirkebygningen ved Tvislund, mod at sogneboerne søgte klosterets kirke.

Ældre folk fortæller, at sognets kirke, eller kapel, oprindeligt lå oppe i sognet ved Tvislund, hvor man på Vestergårds mark endnu kan se tydelige spor af de gamle diger omkring »Kappels Kierkegaard«.

Den gamle kirkegårdsplads fik lov at henligge urørt, da den tildels var omgivet af skov, hvoraf der endog i de sidste 60 år er ryddet mere end 30 tdr. land.

Der findes ikke skriftlige vidnesbyrd om det gamle kapel, som Tvis sognefolk har brugt til gudstjeneste, men det er sandsynligt, at man her har samlet materiale til en granitkirke samtidig med, at man i de omliggende sogne byggede de nuværende kirker. Dette kirkebyggeri foregik i samme tidsperiode, hvori cisterciensermunkene begyndte at bygge her i Tvis.

Der oplyses endvidere i lærer Storgaard Pedersens beretning om Tvis kloster, at kirkebygningen vellev at være i klosterets nordlige fløj til 1698, da den daværende ejer, major Gabriel Grubbes enke, Anna Dyhre, ikke længere ville holde den gamle anseelige bygning vedlige. Hun fik da kongelig tilladelse til at lade den nedbryde mod at indrette klosterets vestfløj til kirke.

Efter reformationen var Tvis kloster som andre klostre nedlagt og var blevet til herresæde for adelen. De oprindelige klosterbygninger forsvandt efterhånden, kun vestfløjen er blevet stående som kirkebygning indtil vor tid.

For at få rede på klosterkirkens gamle plads lod dr. Henry Petersen i 1885 på Nationalforeningens vegne foretage en række undersøgelser. Han meddeler herom bl. a.:

»Om klosterets vestfløj, der i 1698 blev indrettet til kirke, er der grumme lidt tilbage af de oprindelige bygninger; og da Tvis sogn snart vil få en ny kirke, er det bestemt, at den sidste rest af Tvis kloster skal forsvinde.«

Lærer Storgaard Petersen meddeler videre: »Der var vist ikke få blandt den ældre slægt i Tvis, der havde samme følelse, som dr. Henry Petersen udtrykker i et brev til sognets gamle lærer, Kjørulff Henriksen:

»Det er med en vis vemod, at man siger farvel til det mindesmærke, der dog til vore dage bevarede stedets hellighed, hvor det gamle kloster af prins Buris var bygget, og hvor slægt efter slægt i over 7 århundreder er kommet sammen for enten at søge trøst og hvile for sjælen eller det sidste hvilested for legemet.«

Nedbrydningen af den gamle kirke foregik i 1889, og desværre skete den uden noget tilsyn. Arbejdet med nedbrydningen blev udbudt og kom til at koste 80 kroner.

Den 27. marts 1889 lod direktionen for Nationalmusæet forespørge hos kirkeværgerne, om kirkens østre mur, det eneste sikre minde om den ældste klosterbygning, kunne blive bevaret. Men to dage før dette brevs modtagelse var kirkens mure væltede, og

få dage efter blev alt det gamle materiale solgt ved auktion. Lærer Kjærulf Henriksen skrev få dage efter til Nationalmusæet: „Den østre mur fandt jeg efter nøjere undersøgelse at være opført i munkeskifte. I den ældste del af den fandtes tre tilmurede dørbåbninger nede ved jorden. Under kirkens murstensgulv var et ca. 1½ alen tykt lag fyldt bestående af murstøv, aske, skår og hist og her ben af lam og fjerkræ.“

Efter auktionen opdagedes blandt kvaderstenene en særlig stor, som var tilhugget således, at der på den ene side fandtes et op-højet kors på ca. 9 tommers størrelse. Stenen blev heldigvis købt af den ene kirkeværge, som har lovet mig ikke at sælge eller anvende den, forinden besked fra direktionen erholdes, om den skal købes som et antikvarisk minde.“

TVIS KIRKE FLYTTETES OMKRING 1889 OP MIDT I SOGNET

Om kirkens flytning og opførsel i 1889 fortæller den 85-årige Søren Søndergaard, Tvislund:

„Kirken lå indtil 1889 nede i klosterdalen ved Tvis vandmølle, nordligst i sognet. Det var en lille kirke, og den trængte hårdt til istandsættelse. Da kirken jo lå meget afsides for de fleste beboere i sognet, var der stærke kræfter igang for at få kirken flyttet længere op i sognet. Men der var ikke enighed om, hvor den nye kirke skulle bygges. Nogle ville have den til at ligge ved Østergård i Tvislund i nærheden af Østergård krat. Nogle arbejdede for, at kirken skulle ligge oppe ved landevejen i nærheden af Skautrup mølle, og andre ville, at den skulle ligge henne i vest-sognet i nærheden af Smedegård og Halgårde. Men da der ikke kunne blive enighed, henvendte man sig til stiftsvingheden, og biskoppen kom da hertil, og det blev bestemt, at kirken skulle ligge vest for Tvislund, ikke så langt fra, hvor den oprindelige kirke engang havde ligget.“

HVORLEDES DEN GAMLE KIRKEGÅRD BLEV FREDHELLIGET

Søren Søndergaard fortæller videre: „Da kirken blev flyttet op i sognet, glemte man vist at få den gamle kirkegård fredet? Vi var jo mange i sognet, der havde flere af vore familier begravet her. Jeg havde således min mor og 6 søskende, som hvilede her.

Jeg besøgte ofte gravene og hagede om dem, som mange andre i sognet gjorde. — Men Tvis vandmølle skiftede ofte ejer, og de var ikke alle lige hensynsfulde. Det var ikke, som da Knudsen var her. Han var her i mange år, og han fredede nogenlunde om kirkegården; Men nu var der ingen interesse mere. Rent galt var det med en ejer, der var kommet, og som ville udnytte forholdene. Der var jo ret naturskønt dernede i klosterdalen, og omegnens folk — også inde fra Holstebro — søgte gerne hened om søndagen og til andre tider. Der var også indrettet restauration.

Søren Søndergaard i midten

Engang jeg kom ned til den gamle kirkegård, så her farligt ud. Hegnet omkring kirkegården var brudt ned, og kreaturerne havde gået herinde og græsset. Der var så megen kogøding alle steder, at jeg ikke kunne undgå at få mine støvler tilsmudsede.

Jeg blev meget harmfuld over at finde kirkegården i denne forfatning og gik til ejeren og forbeholdt ham det usømmelige heri. Men han var helt fræk. Han lod mig vide, at han havde købt gården — og kirkegården med denne — og han havde lov at gøre ved den, hvad han ville. Han lod mig vide, at det var hans mening at bygge en dansestrade inde på kirkegården, der var i nærheden af restaurationen.

Da jeg kom hjem, talte jeg med flere om, hvad jeg havde set og hørt. Man var rystet over, at sådan noget kunne ske, og folk i sognet tog sig af sagen. Holstebro Socialdemokrat skrev også herom. Der blev nedsat en deputation, der skulle rejse over og tale med folketingsmand I. C. Christensen om, hvorledes man skulle forholde sig. — Han udtalte bl. a.:

„Jeg kan ikke tro, at kirkeministeren véd, at den gamle kirke-gård ikke er fredet.“

Han rådede til, at man skulle gå til kirkemyndighederne og forelægge sagen. Dette gjorde man i Tvis; men man enedes også om at sætte en indsamling igang til kirkegårdens indhegning og istandsættelse. Der kom tilstrækkelig penge ind; der var nok nogle, der ikke ville være med, men så gav andre mere, nogle 5 kr., andre 10 kr. og enkelte større beløb. Så blev kirkegården godt indhegnet og istandsat, og den forannævnte sten med det indhuggede kors, som blev fundet blandt kvaderstenene ved nedbrydningen af den gamle kirke, blev rejst på grundvolden af den gamle kirkes nordlige gavlmur.

SKOLEFORHOLDENE I TVIS I ÆLDRE TID

Søren Søndergaard fortæller videre: „Lidt vest for den gamle kirke i klosterdalen i nærheden af gården Ure lå den gamle hovedskole. Endvidere var der, det første jeg kan huske, skole i Skautrup og biskole på Nørgård mark i Tvislund. Lærer Overgaard fra Nr. Felding skole gik til Skautrup skole og underviste børnene der. Lærer Kjær, som boede i hovedskolen, skulle endvidere undervise i Nørgård biskole.

Ordringen var således, da jeg i 1873 kom til at gå i Tvislund skole på Nørgård mark. Om sommeren gik vi kun i skole en halv dag, men om vinteren gik „den store klaaes“ 3 dage og den „lille klaaes“ 2 dage om ugen. — Vi begyndte med morgenandagt og havde så et stykke for i æ lærebog, æ bibelshistorie o æ danmarkshistorie. De i ældste klaaes skulle jo også lære salmevers, og ellers lærte vi jo at regne, skrive og læse. Vi fik disse ting lært godt, især dem, der havde gode evner.

Jeg gik kun i skole 4 år (de to første år og de to sidste år). Jeg havde tuberkulose, som jeg heldigvis kom over, så jeg kunne gå i skole igen fra mit 12. år.

De første år havde vi lærer Kjær. Han var ingen god lærer; han passede ikke sine skoler ret godt. Han var slem til at drikke og havde også med kvindfolk at gøre. — Jeg husker en dag, læreren var kommet noget sent til skolen. Da vi skulle til at begynde, så vi ud af vinduet mod vest, en høj mand komme gående. Det var præsten. Lærer Kjær blev lige så kridhvid i ansigtet. Da præsten kom ind, sagde han, at vi børn godt måtte gå ud på legepladsen. Præsten og lærer Kjær talte længe sammen. Ikke lang tid efter

denne dag blev han afsat, og vi fik så lærer Kjærulf Henriksen. Han var nok lidt striks; men vi lærte godt. Han var lærer i hovedskolen, til den, samtidig med kirken, blev flyttet op midt i sognet på bakken syd for Østergård i Tvislund.

Det var en sorg for lærer Henriksen at flytte fra skolen dernede ved åen, hvor han boede så hyggeligt nær ved den gamle kirke i klosterdalen.

Om skoleforholdene fortæller endvidere gårdejer Laurits Vestergaard, Tvislund:

„Den gamle hovedskole lå lidt vest for kirken i klosterdalen.

Laurits Vestergaard

Endvidere var der biskole i Tvislund (nord for Nørgård). Læreren fra hovedskolen skulle passe denne om sommeren; om vinteren var der antaget en vinterlærer.

Så var der en biskole i Skautrup sydligst i sognet ind mod Nr. Felding sogneskel. Læreren i Nr. Felding hovedskole skulle undervise her — dette virkede meget gnidningsløst, for var det godt vejr, så kom børnene ikke, og var det dårligt vejr, så kom læreren ikke. Ikke destomindre var der flere elever fra dette skoledistrikt, der fik stor indflydelse i sognet; ja, også udenfor sognet, bl. a. Svenning Dideriksen Grønbæk, der blev hædret med dannebrogsmændenes hæderstegn. — Skolen blev senere selvstændig, og i mange år var her lærer N. Jensen, (alm. kaldet Jensen Skautrup). Han blev en skattet lærer; hans søn er professor Skautrup, Århus,

Da skolernes beliggenhed efter kirkenes flytning skulle bestemmes, var der i sognet meget tovtrekkeri. Lærer Kjærulf Henriksen ønskede, at hovedskolen skulle ligge i nærheden af kirken; men indenfor sognerådet blev der flertal for, at den skulle ligge syd for Østergård i Tvislund, ca. 2 km fra kirken.

Denne ordning var imod lærer Henriksens ønske, og der var i længere tid et ret spændt forhold mellem ham og sognerådet.

Da skoleloddets fradrag i lønnen fastsattes, klagede han til amtet og vandt sagen; og det var ham en stor fornøjelse senere at fortælle, hvad formanden for amtskoleudvalget, Mads Bjerre, Brændgård i Vejrum, sagde om skoleloddets afkastning:

„Hvis De, lærer Henriksen, køber byggen, så kan de nok fede et par gæs om året.“

Under hovedskolen blev lagt en biskole i Brejnholt i nordsognet. Da lærer Henriksens helbred ikke kunne holde til turen til Brejnholt skole, blev der få år efter ansat en fast lærer, nemlig lærer N. P. Larsen, med en uddannelse på to vintre på vinterseminariet.

En anden skole blev lagt vestligst i sognet ved Halgådene. Her blev ansat en lærer Jensen, der senere flyttede til Tjorring ved Herning. Han var på grund af lærer Henriksens dårlige helbred det meste af tiden også kirkesanger, imens han var lærer i Halgård skole.

Biskolen i Skautrup blev lagt ind under Halgård skole. Men udviklingen medførte, at skolen snart efter blev selvstændig, og en lærer blev ansat, som foran nævnt lærer Jensen Skautrup.

Men denne skoleordning viste sig at være uheldig. Allerede i 1915, kun efter 28 års forløb, kom en ny ordning. Hovedskolen flyttedes ned i nærheden af kirken, 1 km nord for. Brejnholt skole nedlagdes og en ny, selvstændig skole blev bygget ved St. Gedebo, syd for åen. Den kom til at ligge centralt for det nordøstlige af sognet og ved en god færdselsvej, som omtrent samtidig anlagdes, forbi St. Gedebo og mod Tvislund og Tvis station.

VEJFORHOLDENE

Om disse meddeler Laurits Vestergård: „Vejforholdene i Tvis har indtil 1889 fra Arrilds tid haft retning mod Tvis kloster med undtagelse af vejen fra Holstebro mod Herning, hvor den stødte til Ringkøbing—Århusvejen.

Vejen fra Urlund og Morregårdene gik, efter at være kommet

over Vejlbæk, nord for Tvislund bakkerne, og stødte sammen med vejen fra Skautrup og Lauralyst ved Mosegård.

Tvislundvejen gik fra Søndergård over Nørgård og til Hingebjerg, hvor den deltes, og en vej gik i omtrent lige retning til Gejlhøj og en anden imod Mosegård.

Vejen i den vestlige del af sognet, nemlig præstevejen mellem Nr. Felding præstegård og Tvis kloster, ligger i dag uforandret.

Efter kirkenes flytning i 1889 op midt i sognet forandredes den sidste rest af klostrets indflydelse i sognet. Før denne tid havde klosteret jo sikkert nok været det alt-dominerende i sognet, hvad der ganske vist ikke vides meget om. Efter reformationen blev klosteret jo nedlagt, og Tvis kloster blev herregård, hvorunder så godt som alle gårde i sognet var fæstegårde og måtte gøre hovedarbejde. Men ved kirkenes flytning var det uigenkaldelig forbi med dens magtstilling, og nu skyller vandkraftstrømmens bølger ind mod den gamle mølle — så klostrets sidste kraft er brudt.

En ny tid var pludselig kommet til sognet. Veje og skoler måtte flyttes, forstod alle. Med vejene kunne det nok ordnes, man kunne nok blive enige om, at de skulle have retning mod den nye kirke. Urlund—Morrevejen blev tilsluttet en ny vej fra Vejlbæk over Østergårds bakke, gennem Søndergård, forbi Vestergård til kirken, hvorved den gamle Tvislund-vej blev nedlagt som kom-munevej; dog blev vejen ved Hingebjerg, i stedet for at gå mod Gejlhøj, lagt lige mod kirken. Flere mindre vejforandringer måtte foretages, men landevejen Holstebro—Herning hjalp godt med til at få det nye vejnet tilpasset de nye forhold.“

TVISLUNDGÅRDEN OMKRING 1870

Søren Søndergaard fortæller videre: „Jeg er født i Søndergård i Tvislund den 24. juni 1867. Min far hed Lund Jensen og er også født i Søndergård. Da lå Søndergård i et lavdrag lidt syd for, hvor Nørgård nu ligger, siden er Nørgård flyttet lidt længere op mod nord, hvor den nu ligger.

Der var meget skov omkring Tvislund, gammel egeskov og andre løvtræer. Når man lørdag aften spændte hestene fra, blev de gennet ind i skoven, hvor der var en del græs. Her gik de til mandag morgen. Det kneb ofte at finde dem igen. I 1813 blev gården flyttet ud syd på, hvor den nu ligger. Men først nogle år efter blev stuehuset bygget; her blev min far født i 1818. Far var en dygtig landmand; han merglede jorden. Han gravede

merglen op på ejendommen; det var fra en „kåstgrav.“ Overjorden blev først gravet bort, når de kom til det blålige lag, der lignede mergel, blev der brugt skedevand (saltsyre), og når det kunne koge, vidste vi, at det var mergel. Der blev så lagt en vognbundfjæl med en fjæl som kant ud mod graven. I graven stod to mand, den ene brækkede mergelen løs med en svær, hjemmesmedet treflænet greb, den anden smed med skovlen mergelen op i trugene, en yngre karl stod så her og smed mergelen op i dyngen. Når man kom ned i mandshøjde, blev et nyt trug lagt, og det samme gentog sig — ofte gik man tre trug ned. — Til at „brække“ heden op blev studene mest brugt, men også til at køre mergelen ud. — Jordens dyrkning var jo ikke som nu. Vi kendte jo ikke til roedyrkning; der blev brakket til rug. Efter rug blev der sået 6 rd. byg. Hertil blev møddingen brugt, og så kunne vi jo altid vente at få en god afgrøde. Derefter blev der sået grå havre, og så blev der lagt ud med rajgræs, hvori kom en bitte smule rødkløver, hvidkløver og alsikkekløver. Græsmarken lå så i en årrække, til vi igen begyndte med brak.

Far fik dyrket en del hede op derude i den nordøstlige side af marken, omtrent lige øst for hvor nu Nørgård ligger. Det var i 1881. Her byggedes en gård. Jeg husker det, for det var det år, jeg blev konfirmeret. Dette år blev der bygget lade og to fløjhuse herude, og der blev skilt 50 tdr. land fra Søndergård. Året efter blev stuehuset bygget, og min bror Jens flyttede herud. Gården fik navnet Meldgård.

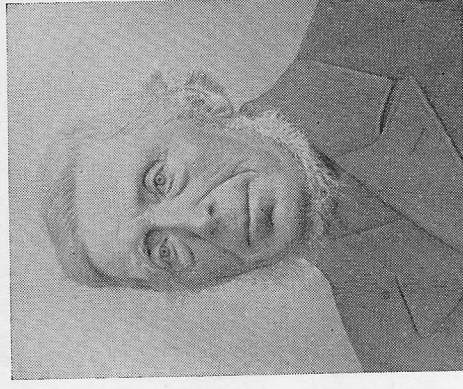
I 1892 blev mejeriet bygget henne vesten for Tvislund ved kirken. Der var stor strid om det. De, der gjorde et stort arbejde for at få mejeriet bygget, var bl. a. Chr. Nørgaard i Tvislund og Jakob Halgaard i Nr. Halgård. Naturligvis ville ikke alle med. Da mejeriet begyndte, måtte mælkekuskene køre forbi hveranden gård eller mindre ejendom — siden kom de jo alle med.“

NOGLE AF SOGNETS BEDSTE GÅRDE, DER I EN LANG ÅRRÆKKE STAGNEREDE

Tvis sogn var i ældre tider et udpræget hedesogn med hede-
gårde spredt ud over sognet. Mod vest grænser sognet ind til Holstebro, mod syd til Nr. Felding og Vinding, mod øst mod Aulum og mod nord, hvor Storåen gør skel, mod Mejrup og Hodsager sogne. Sognet har en udstrækning vest-øst fra Holste-

bro til Aulum af ca. 11—12 km og omfatter ca. 11.000 tdr. land, og nord-syd fra Storåen til Vinding vel 6—7 km.

Langs Storåen ligger en række gårde, fra vest: Mejdal, Uhre, Tvis kloster, Grydholt, Brejnholt, Lindholt og Tusholt. Disse gårde regnedes vist for mange år tilbage i tiden for de „bovneste“ gårde i sognet. Gårdene havde alle større engarealer ved Storåen. Markerne omkring gårdene var nok efter datiden veldrevne. Store hede- og mosearealer strakte sig mod syd og begrænsedes af „Lilleåen.“ Flere af gårdene havde et areal af 4—500 tdr. land.

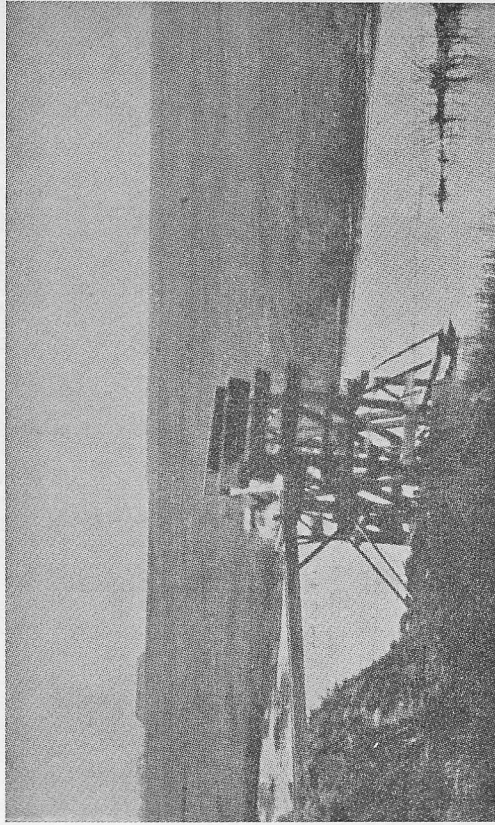

Anders Brejnholt

Jeg husker fra min barndom, da vi i 1887 flyttede fra Nr. Nissum til Yllebjerg i Hodsager, at gården Brejnholt lå på den lave bakke over engen, ca. 1½ km mod vest. Til gården hørte der mellem 4—500 tdr. land. — Her boede den bovne Anders Brejnholt. Han var da en ældre mand med flere voksne sønner, der hjalp til i den store bedrift — for stor var gården. Den havde store, noget lave men lange og stråtede længer. Et langt og lavt stråttekket stuehus lå i nordsiden af gården med en „kålgård“ (have med lave træer) ud mod engen. I sydsiden af gården lå den lange, lave lade. Imponerende var det efter høst at se en mængde kornstakke syd for gården, både runde og aflange. Antagelig stod det meste af avlen her; for Anders Brejnholt var en dygtig landmand, der drev gården særdeles godt — efter datiden. Men foruden dyrkede han hede op i ret stor stil. Han var nok en meget velhavende mand, og han nød stor anseelse i sognet; sad i sogne-

rådet og var i flere år dets formand. Han fulgte også godt med i den landøkonomiske udvikling.

Før hedeselskabet omkring 1870 anviste engvandsanlæg ved opstemning af åløb og vandingskanaler, blev der til tørre enges overrisling brugt strømhjul (vandhjul). Et af de mange minder, jeg har fra barndomsårene i Yllebjerg, er det store vandhjul, som stod i Storåen tæt nordøst for Brejnholt. Vi kunne tydeligt se det ca. 1½ km borte mod vest ind over engene. Det stod der og løftede vandet op med sine brede skovle og hældte det ned i en stor

Strømhjul i Storåen ved Brejnholt i Tvis

trærende, som var anbragt udover åen. Herfra løb vandet i render ud over engene. Mangen aften før solnedgang stod vi børn derude ved havediget og så vandet, som guld i strålerne fra den nedgående sol, falde i trærenden. Sådanne to vandhjul stod der i åen ved Brejnholt og overrislede store engstrækninger, og herfra blev de tørre eng frugtbargjort.

Gl. Lindholt ligger ligeledes på marken ved Storå-engene øst for Brejnholt. Det var vor nabo mod syd. Her boede Jens Lindholt. Han var en lidt yngre mand, men med fuldsæk, og derfor antog vi ham for „en gammel mand.“ Til Gl. Lindholt hørte ligeledes store arealer. Gården ligger lidt længere tilbage fra åen, og marken mellem gården og åen er nærmest let sandmuld. Mod syd er jorden af bedre bonitet. Nærmest gården mod syd var der dyrket en del, men størstedelen lå hen i hede. Der hørte store engarealer til gården langs storåen, vel ca. 20 tdr. land. Af hvilken

grund Jens Lindholt ikke havde fået anlagt vandhjul her, ved jeg ikke. Han var også en fremsynet mand som Anders Brejnholt. Han var også en „bovn“ mand (velhavende) og drev sin gård godt efter datiden. Han tog nok mere forsigtigt på forholdene; men han så, at Storå-engene gav store afgrøder ved overrisling med vand.

Vi havde i O. Yllebjerg langs engene på nordsiden af åen engvandskanalen, den største vandingskanal vel i egnen. Åen var opstemmet ca. 10 km længere mod øst, og fra denne vandingskanal blev alle eng overrislet på den lange strækning. O. Yllebjerg havde nok de største engdrag (ca. 35 tdr. land). Engvandsingen bevirkede, at høavlen var hovedavlen i vort landbrug (60—70 læs), foruden at hele gårdens kvæg- og hestebestand fik sommerføden her. Jens Lindholt havde set dette fra bakken på modsatte side af åen, hvor hans eng kun gav kummerlige afgrøder, og han besluttede sig da til omkring 1890 at købe en kubikfod vand (det vand, der kunne løbe gennem en firkantet trætud) fra vandingskanalen. — Vandet blev ledet over åen i en trærende; „æ tront“ blev en sådan højtliggende vandrende kaldt. Den lå højt over åen, vel en 3—4 meter over vandfladen. Vandet strømmede gennem trærenden ud i et system af vandrender over hele engen. Efter vandingsanlægget var det overvældende store afgrøder af græs, der blev avlet i hans eng. Men Jens Lindholt gik også op i arbejdet med liv og sjæl. Her gik han meget af tiden om sommeren og skiftede vandet i renderne, og var der utætheder i dæmringen ved vandrenden ovre på nordsiden af åen, skulle han jo over og tætte disse.

Jens Lindholt var en høj og svær mand; han havde garderhøjde. Med traskoene på gik han på overkanten af trærenden der højt over vandet. Det var ikke helt ufarligt, for åen var meget dyb nederunder. Når han gik derude over åen, kunne hele træværket svaje under den tunge mand. Men det anfægtede ham slet ikke. Ellers brugte andre forsigtigt at kravle over „trunten“, holdende godt fast med hænder og knæ. Denne overgangsform blev brugt en del, for vi havde ikke anden forbindelse med beboerne i Tvis sogn.

Den sidste gård i Tvis sogn mod øst var Tusholt. Også denne gård lå som Lindholt med magre agre langs åen, men gode enge, også overislet med vand ført over åen i en trærende. Jens Tusholt drev ligeledes sin gård særdeles godt og var en ret velhavende mand.

Det nordligste af Aulum sogn begrænses ligeledes af Storåen; et lille vandløb skiller Aulum og Tvis. Her lå de to Høgildgårde (Vester- og Øster Høgild). I Vester Høgild boede Niels Høgild, i Øster Høgild Kjæld Høgild. Øster Høgild var i sin tid skilt fra Vester Høgild, men de var ikke derfor smågårde; de havde vel nok mellem 2—300 tdr. land hver. Også Høgild-mændene drev deres gårde særdeles godt; de regnedes begge for at være meget velhavende, måske mest Niels Høgild i Vester Høgild. Men til gengæld drev Kjæld Høgild nok sin gård stærkest; han havde dyrket store arealer op fra hede og mose.

Vesten for Bregnholt lå Grydholt. Det var en gård, stor i areal og med ret gode engdrag langs Storåen. Disse var lidt tørre, men her blev ingen ikke vandet fra vandhjul, og markerne ikke drevet som i Bregnholt. Ejeren, Peder Grydholt, havde mere lyst til handel og slagterhåndtering end gårdens drift.

Længere mod vest lå et par smågårde på åskrænten og så Tvis kloster, en stor gård i bygninger og areal — men ikke det gamle Tvis kloster. Ruinerne af dette og klosterkirken sammen med Tvis kloster vandmølle var nede i ådalen vest for, som foran nævnt. Avlsgården var i sin tid flyttet op på marken. Her boede Chr. Bjerre, der drev gården ret godt.

Når jeg lidt omstændigt her har skildret gårdene langs Storåen, (i folkemunde kaldet Langeland), er det dels fordi, jeg ret tydeligt husker, hvorledes alle gårdene lå der langs åen på en strækning af 10—12 km — alle veldrevne, men også fordi der gennem næsten to slægtled fra omkring 1890—1953 ingen udvikling er sket — nærmest det modsatte.

Kort før århundredskiftet brændte Bregnholt. Det er også en af de største oplevelser fra barneårene, da vi så den store gårds stråtede bygninger forsvinde i et mægtigt flammebål. Det var på samme tid, Anders Bregnholt overdrog gården til sønnen Niels Chr. Bregnholt. Efter branden blev gårdens jorder delt, og der blev bygget en ny gård vest for på nyopdyrket jord. Der blev nok godt et par hundrede tdr. land skilt fra til den nye gård, og sønnen Marinus Bregnholt overtog den. Hans interesse lå imidlertid i kreaturhandel; han havde drevet denne sport nogle år, og han var en god handelsmand. Da hans lyst ikke var at opdyrke en hedegård, solgte han snart efter gården til broderen, Peder Chr. Bregnholt. Han forstod sig bedre på gårddrift og var ikke for intet søn af en dygtig gårdmand og hedeopdyrker. Han fik en del „nyt land“ indvundet ved opdyrkning af hede. Men da han blev

gift med datteren fra Særkjær i Måbjerg, og den gode gård, Blåbjerg i Mejrup, var til salgt, solgte han Vester Bregnholt og købte Blåbjerg. — Ikke længe efter solgte broderen Øster Bregnholt.

Gennem årene omkring århundredskiftet og de nærmeste år efter gik alle de forannævnte gårde over på fremmede hænder. Da jeg i 1909 flyttede fra egnen, havde næsten alle gårdene skiftet ejere. Jeg har kun enkelte gange besøgt egnen og har ikke været vidne til, hvorledes forandringen skete; men forholdet er, at næsten alle gårdene skiftede ejere ret jævnlige; herved kom de en del ud af drift, flere af gårdene stod tildels tomme for besætninger og med ringe drift. Langs „Lilleåen“ i sydsiden af „Langeland“ lå før århundredskiftet flere små ejendomme med lidt dyrket jord omkring, men mest hede. Disse gik det ikke stort bedre; det blev i det hele taget en egn i stilstand. Hvad var årsagen? — Der var nok flere, men den væsentligste var måske, at der var ret dårlige vejforhold. Vel var banen Holstebro—Herning bygget og taget i brug i 1904, og der var fra gårdene kun 3—5 km til Tvis station, men der var ikke anden vej end en indgrøftet, ikke gruset vej fra Bregnholtgårdene ind over heden mod Tvis station. Vel gik den gamle færdsselsvej langs gårdene til Tvis mølle, men den havde kun ringe interesse. Nu var disse gårde ikke mere de førende i sognet, skønt i jordbonitet absolut gode nok, hvilket den senere tid viser.

ORIGINALE FOLK

I min barndom boede mange originale folk i egnen. Jeg traf ved mit besøg i sommeren 1952 min jævnaldrende skolekammerat fra Yllebjerg skole, Niels Madsen. Han var søn af husmand Karl Madsen, Blåkjær i Tvis, en nybyggerejendom på Gl. Lindholt hede. Sønnen Niels tjente i 1892 i Brogård i Hodsager, og gik da i Yllebjerg skole.

JAKOB POT

Ved mødet med barndomsvenner opfriskes ofte gamle minder. I de hyggelige stuer sidder vi og samtaler, og Niels Madsen spørger: „Husker du Jakob Pot, der boede i kanten af Yllebjerg mose, indtil Hesselå hede? Ja, hans navn var jo Jakob Pedersen, men hans kone, Stine, der jo var nogle år ældre, havde nok i sin ungdom lavet jdepotter, herfra vel navnet. Hendes bror, Peder Stef-

fensen, boede jo her norden for tæt ved Storåen. Han blev mest kaldt Peder Pot. Han var en brav arbejdsmand, og gik det meste af sin tid i Brejnholt hos Anders Brejnholt og passede overrislingen af vandet i engen. Du husker også nok, at han ikke gik af vejen for en dram; det gjorde hans svoger jo heller ikke. Engang var Jakob ovre at besøge svogeren, og de fik sig jo en del dramme. Jakob talte ikke så meget som svogeren. Da han skulle hjem, var han ikke så lidt usikker i gangen, da de gik til åen og til tronten, hvor han skulle kravle over. — For en sikkerheds skyld gik Jakob lidt afsides ind i krattet og bad sit fadervor. Så begyndte han overfarten kravlende på vandrendens kanter, holdende godt ved med hænder og knæ; for en sikkerheds skyld havde han fået et reb om livet.

Peder Pot var nok heller ikke helt ædru, eller ville han spille svogeren et puds? For pludselig gav han et lille ryk i snoren, så Jakob tabte balancen og drattede ned. Men han var en lille splejs og ret behændig; han havde så megen åndsnærværelse, at han holdt ved med den ene hånd, og snart fik han den anden hånd til hjælp. Her hang han nu og svævede højt oppe i luften over den dybe å. Under store vanskeligheder fik han benene svunget op og kom omsider op i renden; men da han kom over på nordsiden, var han helt ædru.

Husker du også dengang, Jakob brændte Hesselå hede af? Det var jo i 1897, da den 1000 tdr. land store Hesselå hede sammen med den tilgrænsende lige så store Hvidmose brændte.

Jakob havde brændt tørvejordsareal for at besø det med „gjær“ (spergel) — en fremgangsmåde, som alle hedeboerne brugte på denne tid. Asken virkede som gødning.

Ilden „tog selv“ og sprang over i Hesselå hede på den anden side skellet. Jakob kom jo i retten for det. Og da det jo var en ret slem historie og stor skade for de brandlidte, blev Jakob idømt en ret stor bøde; så stor, at der ikke var udsigt til, at han kunne betale den, men skulle „sidde“ den af.

Peder Lo (Hesselå) var også i retten som vidne. Han havde nok ondt af Jakob og henstillede til dommeren, at Jakob skulle slippe med en mindre bøde. Det er jo menneskeligt at tænke, at Peder Lo ræsonnerede som så: „Får Jakob en lille bøde, så får jeg måske erstatning; får han en stor bøde, kommer Jakob til at „sidde bøden af“ — og jeg får intet.“

Selv var Jakob meget myg. — „Hr. dommer! Hr. dommer! Jeg beder så mindelig at lade nåde gå for ret!“ jamrede han.

Jakob slap med en forholdsvis lille bøde, men han foretrak at „sidde bøden af.“

PEDER GRYDHOLT

„Ja, der var jo også Peder Grydholt. Han passede jo slagterhåndværket mere end gårdens drift. Det kom jo ikke så meget an på kvaliteten af kødet i disse tider. Man tog det jo ikke så nøje med, om et dyr havde lidt „tuberkler“, når man passede på, at der ikke var nogle i kødet, der blev solgt. — Men der var jo ved at komme lidt kontrol med sundhedstilstanden. — Peder Grydholt havde slagtet en ko, og han havde måske en anelse om, at de knaster, der var i halskødet, måske kunne have noget at gøre med tuberkulose. Han pillede så knasterne af, så godt han kunne. Nu var kødet da fri for disse „tuberkler“, og han mødte med kødet på torvet i Holstebro.“

Men dyrlægen var ret kritisk. Han så på kødet og spurgte: „Hvordan er det, det her halskød ser ud?“

„Åh, det er disse forbistrede rotter, der har været på spil. A dækkede endda kødet så godt til med presenningen i aftes, før a gik i seng.“

Ja, Peder Grydholt havde nok presenning over sit kød, når han kørte ud og solgte det i sognet, men derfor var det ikke altid, at kødet var så godt. Engang kom jeg forbi ham henne ved Gedebo. Vinden var imod, og det var ingen god lugt, der kom fra vognen. Han standsede, og jeg sagde til ham:

„Det er rigtignok ikke rart at komme forbi dig. Det er fælt, som det lugter!“

„Åh, det er bare presenningen, der ikke er vasket fornylig. A vil lov' dæ, for te det er kjød, man kan lav' supp' o, der er så stærk, te man kan kom' te å dingel derav.“ —

MOUST LIMBALLE

„Husker du Moust Limballe? Han havde jo den ejendom vesten for Grydholt. Han drev vel ikke ejendommen bedre end andre på denne tid, men brugte jo handelen meget. Han fulgte alle markeder i stor omkreds og gik altid i noget godt, hjemmelavet tøj, naturligvis med sort krave. Støvler brugte han ikke til hverdag, heller ikke når han trak til marked med et kobbel kreaturer. Træ-

skoene fik nok så en omgang blanksværte. I lommen havde han en god pakke mel'madder, så kunne han godt gøre en markedstur uden at give ret mange penge ud.

Der fortæltes mange træk fra Moust Limballes markedsfærd. Det kunne jo hænde, at han blev budt ind på et lidkøb, hvor der var et helt bordfuld tilstede. Den ene gav jo en omgang, og så var det jo den næstes tur. Når det nærmede sig Moust, kunne han få så travlt:

„Å skal sandelig ud o pas' mi' handel. No skal I ha' så manne tak!“

Det var ikke blot til Holstebro marked, Moust drog med kreaturer, men også til Herning marked (ca. 4 mil) og Videbæk marked (5—6 mil) gik han med sit kobbel køer og kvier. Med sin knortekæp i hånden, der var en god støttestav, drog han i de tidlige morgentimer hjemmefra — ofte før sommersolen havde vist sig i øst.

Moust var velanset overalt som handelsmand. Han var ærlig-heden selv, og derfor blev han efterhånden en slags kommissær. Manglede en landmand en ko, bad han bare Moust om at skaffe sig en. Og snart mødte han med koen, som han vidste passede til vedkommende. Hans salær for at ordne handelen var altid 2 kr.

Det var i den tid, da stude endnu blev brugt til markarbejde. Det var da almindeligt, at når man havde haft et par stude et par år eller tre, og studene blev for dyre at fodre, men endnu kunne koste en god skilling, så skulle de bortbyttes. Når så efterårs-arbejdet tildels var tilendebragt, og før kreaturerne skulle bindes ind, skulle studene sælges på „stormånedsmarkedet“ i Holstebro, (oktobermarkedet, som varede i 2 dage). Da var det ofte Moust, der fik studene i kommission for hen imod jul igen at skaffe et par småstude.

THOMAS KNUD

— Og husker du Thomas Knud, der boede nord for Tvislund? Han var da „såmøj en sjove „kumpen.“ Der var så mange pudsige historier om ham. Således havde han arbejdet med at tage kartoflerne op hos en gårdmand i Tvislund. Dette arbejde havde Thomas Knud haft i flere år. Han tog kartoflerne op „på part.“ Han fik hver 7. række for arbejdet. Men et år kom han til gårdmanden og sagde:

„No vil a et bliv ve' o ta' de kartofler op for hver 7. række, for fremtiden vil a ha' hver 9. række.“

Thomas Knuds kone led af en håbløs sygdom. En dag, Thomas Knud kom hen til snedkeren, sagde han til ham:

„Kan du lav' mæ en ligkist?“

„Nå, er din kone så død?“ spurgte snedkeren.

„Nej, men a kan da se, hvad vej det går.“

DE, DER BEGYNDTE PÅ HEDEN

Niels Madsen fortæller videre: — „I 1870 begyndte min far, Karl Madsen, her på en hedelod på 36 tdr. land fra Gl. Lindholt. På denne tid strakte heden sig fra gårdene langs Storåen langt mod syd, her i det østlige sogn helt ind til Aulum sogneskel. Der lå herude tre fæstehuse på hede-parceller fra gårdene. Fæsterne havde selv bygget husene og gav så et ringe fæste for at bruge jorden. Der var kun opdyrket få tdr. land til hvert hus, hvor der kunne holdes en ko og nogle får; og så avledes der jo rug til brød. Men ellers gik fæsterne ud på dagleje i gårdene. Der var jo ikke så meget ved at dyrke heden op, når man ikke var ejer af den. Men når de fik råd til det, købte de jorden; så var det først, de tog fat på opdyrkningen. Sådan gjorde min far, og sådan gjorde de andre; og inden min far afhændede ejendommen til mig, havde han fået dyrket ikke så få tdr. land op.

Det var trænge kår at dyrke hede; det var mest med stude, opdyrkningen skete, og der var langt at køre med mergelen ad de dårlige veje.

Jeg fortsatte efter far og fik omtrent al jorden dyrket op og fik en trelænget gård ud af det.

Nu har min søn overtaget gården. Der er jo ikke mere at dyrke op; men den sydlige del af marken (ca. tredjedelen af jorden) er lav, kæragtig jord. Den trænger til dræning, og når han får dette gennemført, vil her kunne avles måske dobbelt så store afgrøder.

Lidt syd for os ligger Morregårdene. Øster Morre lå ved århundredskiftet tildels hen i hede. Der var kun få tdr. land dyrket op omkring ejendommen. Ejeren, Jens Otto Jensen, fik i de år, han boede her, store hedearealer opdyrket og en del mose- og kærjord afvandt og opdyrket og i god kultur, så her blev en god gård. Men ellers fik hedearealerne til gårdene i nordsognet lov til at ligge hen — på nær heden til St. Gedebo i Tvis.